

Bristfälligt om barnfattigdom

BOKANMÄLAN

Begreppet barnfattigdom är egentligen ganska underligt: Vi pratar ju inte om pensionärsfattigdom eller medelåldersfattigdom, inte heller om t ex invandrarfattigdom eller kvinnofattigdom. Att studera fattigdomens utbredning i olika grupper är förstås inget nytt, men bara när det gäller barn har det uppstått ett nytt begrepp, och ett därtill hörande forskningsfält, som bara fokuserar på fattigdom inom den gruppen. Denna utveckling är inte helt orimlig. Barn kan sällan rå för eller påverka familjens ekonomiska situation och att barn utan egen förskyllan får sämre levnadsstandard än andra – och kanske också sämre livschanser – kan motivera särskild uppmärksamhet och insatser från samhällets sida.

Sedan 2011 har intresset för barnfattigdom ökat dramatiskt. Intressant nog kommer sig inte detta ökande intresse utav att problemet blivit allvarligare, utan kan i stället spåras till effektiva kampanjer av intresseorganisationer och politiker. Rapporteringen har präglats av negativa rubriker och dramatisering. I januari 2013 brakade Jan Josefsson in på fältet och startade en het debatt där det blev tydligt att många hade åsikter men få hade insikter i frågan. I diskussionen om dagens barnfattigdom är inte avsaknad av fakta det primära problemet: Det finns gott om forskning och statistik att tillgå – problemet är att så få är intresserade av fakta. När nu Studentlitteratur har gett ut en bok som heter just *Barnfattigdom* hoppas den som är intresserad av

ämnet att man står inför en framställning som baseras på relevanta fakta eller som diskuterar ämnet på vetenskaplig grund. Tyvärr är det så att boken mer bidrar till förvirring än klarhet.

Med introduktionskapitlet vill Daniel Rauhut beskriva fattigdomen bland barn i dagens Sverige, men det är framför allt utvecklingen över tid som behandlas. Här väljer han att fokusera på barnfattigdom definierat som andel barn *bland de som får ekonomiskt bistånd* (socialbidrag, fattigvård, socialhjälp) under perioden 1900 till 2010.¹ Rauhut tolkar denna tidsserie på flera olika sätt på olika ställen i texten: (1) Andelen barn som växer upp med ekonomiskt bistånd har trendmässigt ökat under 1900-talet (s 11), (2) Barnens andel av de av bistånd understödda personerna förändrades inte i någon större utsträckning under 1900-talet (s 22) och (3) Barnfattigdomen har ökat de senaste 60 åren (s 31). Ingen tolkning är dock korrekt: Rauhuts analys visar *inte* barnfattigdomens utveckling och inte heller andelen barn som växer upp med ekonomiskt bistånd: den visar bara barnens andel *av de som får bistånd*. Och denna andel har ökat över tid, men inte trendmässigt: I bokens figur 1.1 kan vi grovt sett se en nedgång fram till 1948 och sedan en uppgång, därefter ligger andelen på en ganska stabil nivå.

Att definiera fattigdom som biståndstagande har i sig problem, men att definiera barnfattigdom som andel barn av bidragstagarna är direkt missvisande eftersom andelen barn av biståndstagarna inte i sig säger något om andel eller antal biståndstagande barn i befolkningen. Med Rauhuts definition är pensionsreformerna de stora slagen mot barnfattigdomen, eftersom andelen barn bland biståndstagarna ökade när pensionärerna flödade ut från socialbidragstagande.

¹ I figur 1.1. står det att den beskriver "andelen barn 0–19 understödda av fattigvård, socialhjälp, socialbidrag och ekonomiskt bistånd" men det framgår tydligt av texten (och även i senare figurer) att det som visas är andelen barn 0–19 av de som är understödda.

Daniel Rauhut (red):
Barnfattigdom, Studentlitteratur, 2013,
199 sidor, ISBN 978-
91-44-07983-7.

Han beskriver utvecklingen under 1900-talet som paradoxal (s 22, se även s 11):

Sett i ett historiskt perspektiv förändrades barnens andel av de av fattigvården, socialhjälpen och socialbidrag understödda personerna inte i någon större utsträckning under 1900-talet. Detta är anmärkningsvärt då det svenska "folkhemmet", med en universell och omfattande välfärd, hade byggts ut under samma tid.

Men det finns inga rimliga skäl att förvänta sig att barnens andel av de understödda ska gå ner med universella satsningar – den, återigen felaktiga, utgångspunkten är att andel barn av de understödda samtidigt mäter andel understödda barn i befolkningen. Kapitlet innehåller flera andra rena felaktigheter. Ta t ex något så centralt som definitionen av relativ fattigdom (s 18) som: "barn som lever i hushåll med en disponibel inkomst motsvarande halva den disponibla inkomsten". Detta är logiskt omöjligt (man kan inte ha en inkomst motsvarande halva inkomsten) och dessutom fel: Den korrekta definitionen av detta relativa inkomstmått är att hushållet ska ha en disponibel inkomst som ligger *under halva medianinkomsten i landet*.

I introduktionskapitlet refererar Rauhut en del till tidigare forskning om barnfattigdom. Han säger att forskningen ger en oklar bild, vilket kan bero på att han grundar sin bild huvudsakligen på sin genomgång av andelen barn bland biståndstagarna och en studie av relativ fattigdom (<60 procent av medianen) i Göteborg fram till 2003. I själva verket kan man ganska enkelt få en klar bild om man går igenom tidigare forskning systematiskt eller själv tar fram tabeller från SCB:s eller Eurostats offentliga databaser. Detta ger vid handen att barnfattigdomen var hög under 1990-talet men sedan början av 2000-talet fram till runt 2011–12 har den legat på en historiskt

och internationellt sett låg nivå. Detta gäller när fattigdom definieras i termer av absolut inkomstfattigdom, ekonomisk deprivation och biståndstagande. För relativ inkomstfattigdom (som är ett mått på ojämlikhet i den nedre halvan av inkomstfördelningen) gäller däremot att den ökat både bland barnfamiljer och i hela befolkningen sedan 1990-talet, särskilt kraftigt sedan 2006 (för mer detaljer, se Mood och Jonsson 2013).

Boken innehåller utöver inledningskapitlet sex kapitel och tyngdpunkten ligger på frågor som rör ekonomiskt bistånd. En del kapitel handlar enbart om arbete med ekonomiskt bistånd utan att man gör någon koppling till det bredare begreppet fattigdom. Detta är inte så förvånande med tanke på att boken är sprungen ur författarens tidigare arbete på Stockholms stads FoU-enhet, men icke desto mindre blir bokititeln missvisande eftersom man inte kan sätta likhetstecken mellan fattigdom och biståndstagande. Biståndstagande är i själva verket en problematisk indikator på fattigdom. Som författarna noterar på flera ställen i boken så är ekonomiskt bistånd ofta den kanal som man bekämpar barnfattigdomen med, t ex genom högre bidragsnormer för barnfamiljer eller genom att man är extra generös med bidrag över norm för barns behov. Om man definierar fattigdom som biståndstagande så kan alltså sådan hjälp aldrig minska fattigdomen: Det effektivaste sättet för en kommun att minska barnfattigdomen skulle tvärtom vara att *ge färre* barnfamiljer ekonomiskt bistånd.

För övrigt bör man notera att med barnfattigdom menar man i denna bok genomgående *barnfamiljers* fattigdom och barns egen ekonomi är en blind fläck – man säger t o m att barn inte har någon egen ekonomi (s 52). Här ignorerar man helt de resultat som finns från t ex Barn-ULF och Barn-LNU, där barn själva rapporterar om bl a inkomster, materiella

resurser och ekonomiska hinder för deltagande och konsumtion (se t ex Mood och Jonsson 2013).

Nina Ahlander utgår i kapitlet *Barnets rättigheter* från barnkonventionen och diskuterar barnets rättigheter inom ramarna för socialtjänstens arbete och vilka principer som gäller för granskning, övervakning av barnets rättigheter och möjligheter att överklaga. Slutligen diskuteras hur ett barnperspektiv ska tillämpas i bedömningen av ekonomiskt bistånd. Kapitlet tycks rikta sig framför allt till socialarbetare eller blivande sådana.

Barnfattigdomens orsaker diskuteras i ett kapitel av Daniel Rauhut och han delar in dessa i ”direkt bakomliggande orsaker” (arbetsmarknad, socialförsäkringar, familjestruktur) och ”indirekt bakomliggande orsaker” (hälsa, utbildning, arbetslöshet, diskriminering, lagstiftning, socialt kapital och nätverk samt rörlighet och mobilitet). Mekanismerna genom vilka de indirekta orsakerna ska påverka de direkta orsakerna utvecklas inte och indelningen är tvivelaktig: Är det t ex rimligt att se arbetslöshet som en indirekt och arbetsmarknad som en direkt orsak till fattigdom?

Svante Lingärde och Oskar Krantz har skrivit kapitlet *Barnfattigdom – vems ansvar?* där de på ett pedagogiskt sätt redogör för den politiska ansvarsfördelningen för bekämpandet av barnfattigdom. Man pekar på att politiska målsättningar angående fattigdomen ofta formuleras av EU eller på statlig nivå, medan en stor del av det operativa ansvaret ligger på kommunal nivå. Kommuner kan påverka barnfattigdom eller dess yttringar inte bara genom socialhjälp, utan även genom åtgärder inom t ex skola, kultur, fritid, bostadspolitik och hälsovård, men man har små möjlighe-

ter att påverka viktiga yttre villkor som t ex arbetslöshet, socialförsäkringar och demografi. Liksom på flera andra ställen i boken varnar man här för de övervärt-ringseffekter som uppstår när nedskärningar i socialförsäkringar ökar behoven av ekonomiskt bistånd.

Kapitlet *Barnen och det kommunala försörjningsstödet* är skrivet av Anna Angelin och bygger på intervjuer med tjänstemän och chefer i Malmö kommun om socialtjänstens syn på vad som är en skälig levnadsnivå för barn och vad de gör för att ge barnen denna. Kapitlet diskuterar också forskning om barnfattigdomens konsekvenser, men det är inte uppenbart vad den diskussionen fyller för funktion i relation till kapitlets syfte.² Här beskrivs hur biståndstagande för många är långvarigt medan normbeloppen är anpassade efter kortvariga behov och att socialtjänstemännen genomgående tycker att beloppen är för låga för att säkra en skälig levnadsnivå. Dessutom uttrycker de ett behov av att få mer resurser för att arbeta med långsiktiga lösningar.

Frågan om huruvida ekonomiskt bistånd ger en skälig levnadsnivå motiverar också kapitlet *En skälig levnadsnivå för barn* (Svante Lingärde och Daniel Rauhut). Här jämförs det ekonomiska biståndets normbelopp för barn i olika åldersgrupper dels med konsumentverkets beräkningar av en skälig levnadsnivå och dels med normbeloppen för vuxna. Författarna diskuterar också vilka möjligheter och principer som gäller för att ge ekonomiskt bistånd utöver de standardiserade normbeloppen. Kapitlet *Funktionsnedsättning, barn och fattigdom* (Oskar Krantz och Nina Alander) syftar till att belysa hur funktionsnedsättningar i en familj kan påverka familjens ekonomiska

² Slutsatsen att det finns ”en bred vetenskaplig evidens för att långvarig fattigdom och socialbidragstagande innebär avsevärda framtida risker för barns välfärdsutveckling” (s 116) är dessutom en värdslös hantering av den forskning som refereras eftersom den inte ger stöd för sådana säkra kausala slutsatser.

situation, men man verkar landa i att sambandet kan vara ömsesidigt: ”Sammanfattningsvis kan fattigdom således både bero på och vara en orsak av funktionsnedsättningars funktionshinder-effekter” (s 153). Eftersom funktionsnedsättning generellt sett torde innebära högre utgifter och lägre inkomster så är det rimligen så att risken för fattigdom är högre, men det känns mindre sannolikt att det finns någon betydande effekt av fattigdom på funktionshinder i dagens Sverige (några belägg refereras inte, men man föreslår näringsbrist som en mekanism). I övrigt redogör kapitlet för olika stödsystem som finns för personer med funktionsnedsättning inom stat, kommun och landsting och framhåller att själva kontakten med så många insatser kan öka känslan av utsatthet.

I bokens avslutande kapitel *Boendesegregation, bakgrund och barnfattigdom* (av Björn Gustafsson, Torun Österberg och Katarina Katz) ges först en beskrivning av barnfattigdom i Sverige 1993 och 2001, med fokus på skillnader mellan barn till svenskfödda och barn till invandrare. Till skillnad från resten av boken definieras barnfattigdom här som relativ inkomstfattigdom och man finner att barn till invandrare från låginkomstländer har mycket större risk för långvarig fattigdom än andra barn, men att risken avtar med föräldrarnas vistelsetid i Sverige. Sedan följer en analys av boendesegregation i Stockholm, Göteborg och Malmö och andel fattiga barn i olika grannskapstyper 1990 och 2002 och slutligen analyserar man om barn födda 1985 som vuxit upp i olika grannskapstyper har olika sannolikhet att få ekonomiskt bistånd vid 19–21 års ålder. Kapitlet studerar alltså tre ganska olika frågor och även om den sista analysen är intressant så handlar den om grannskapseffekter snarare än om barnfattigdom.

Det finns delar av den här boken som kan läsas med behållning, men som en

bok om barnfattigdom – igen, det är faktiskt titeln – är den överraskande innehållslös. Vi får inga nya insikter om barnfattigdomens utveckling, utbredning, fördelning, orsaker eller konsekvenser och man sammanfattar inte heller den forskning som finns på ett rättvisande sätt. I flera av kapitlen förfar man slarvigt och osystematiskt med såväl egna som andras resultat och drar slutsatser på oklara grunder. Boken ger ett ovetenskapligt intryck, innehåller mängder av sakfel och är bitvis direkt missvisande. Texten genomsyras trots bristen på underlag av en stark moralisk upprördhet. I förordet frågar redaktören retoriskt:

Hur rikt är Sverige om vi låter barnen växa upp i fattigdom och marginaliseras innan de nått vuxen ålder och, som en följd av en marginalisering och socialt utanförskap, inte kan ta sig in i arbetslivet? Borde man inte i stället investera i barnen oavsett om de växer upp med en ensamstående förälder, har utländsk bakgrund eller arbetslösa föräldrar? (s 11).

Detta reser en rad frågor: Vilka ska investera i barnen? Vilka är de barn som man inte investerar i? Hur stor grupp pratar vi om? Vad är det för hjälp de behöver? Vet vi att deras fattigdom gör att de inte kan ta sig in i arbetslivet? Vad är i så fall mekanismerna – finns det etablerade kausala relationer mellan barnfattigdom och utbildning, t ex? Här ger boken ingen vägledning i fakta. Denna typ av svepande kritik utan tydlig adressat förekommer ofta, ibland kombinerat med välmenande men beskäftiga klassificeringar av breda befolkningsgrupper som marginaliserade och i behov av åtgärder:

Barnfattigdom handlar även om hur man ska få in marginaliserade grupper av föräldrar – ungdomar, ensamstående föräldrar och föräldrar med invandrarbakgrund – på arbetsmarknaden och därmed i

socialförsäkringssystemet. Dessvärre har dessa grupper länge varit politiskt lågprioriterade. Att få in dem på arbetsmarknaden kräver långsiktiga åtgärder och ett resurskrävande förebyggande arbete (s 31).

I diskussionen om barnfattigdom i Sverige saknas inte bröstiton och faktafria uttalanden och en bok om barnfattigdom har därför en potential att fylla en lucka. Men någon som vill sätta sig in i barnfattigdomens problem, t ex en student (boken är utgiven av Studentlitteratur), blir tyvärr nog mer förvirrad än upplyst av den här boken. Utan en rigorös eller trovärdig redogörelse för

begrepp eller mått, och utan en systematisk genomgång av empiriska resultat om barnfattigdomens utveckling och utbredning, är boken knappast användbar vare sig för studenter eller för de som jobbar professionellt med dessa frågor.

Carina Mood

Docent, Institutet för framtidsstudier och Institutet för social forskning (SOFI), Stockholms universitet

REFERENSER

Mood, C och J O Jonsson (2013), ”Ekonomisk utsatthet och välfärd bland barn och deras familjer 1968–2010”, underlagsrapport till *Barns och ungas hälsa, vård och omsorg 2013*, Socialstyrelsen, Stockholm.